

Sølvmedalje NM Historie og filosofi 2021

Mikkel Grimstad, Foss vgs (Oslo)

Hva kan vi vite? Hvordan kan vi vite det? Hva er virkelig?

Velg ut minst tre filosofer, hvorav én må være fra antikken, og bruk deres filosofi til å belyse problematikken i overskriften. Skriv en sammenhengende tekst om disse filosofene, ikke tre ulike deler om de enkelte tenkerne.

Vurder så selvstendig deres filosofi, og gi eksempler på hvordan og hva du kan vite og ikke vite. Denne delen må utgjøre minst 1/3 av besvarelsen, og kan enten besvares separat, eller flettes inn i helheten underveis.

Epistemologisk ydmykhet

Slik jeg ser det har filosofien to funksjoner: å søke etter sannheter, og å vise oss rekkevidden til erkjennelsen. Ut ifra disse to funksjonene kan man oppnå visse ontologiske resultater, men enda viktigere er de funnene som ikke blir funnet, alt det som befinner seg utenfor vår forståelse av verden, og å forbli agnostisk til denne verdens eksistens. I denne teksten skal jeg se på filosofers mest kjente epistemologiske teorier og hvilke ontologiske slutninger de trekker av disse. Deretter skal jeg framlegge mine egne synspunkter på virkelighetens natur, og hvor nærme vi kan komme denne objektive virkeligheten.

Hva virkeligheten består av var et sentralt spørsmål i antikken. Platon presenterte idélæren, en radikal teori, som går ut på at alt som finnes har sitt utsprang fra det han kalte ideenes verden, hvor alt er fullkommet og evig. Der finnes for eksempel Rettferdighet med stor R i sin fullkommenhet, og man kan si at ideenes verden innehar en perfekt *definisjon* av rettferdighet, så vel som alt annet. Vår verden er uperfekt, mens ideenes verden er objektiv, uforanderlig og perfekt. Aristoteles var den første til å ta avstand til ideenes verden. Ifølge han kan vi bare ta utgangspunkt i våre erfaringer, og våre erfaringer kan bare fortelle oss om det vi erfarer (naturlig nok), så en verden utenfor, som transcenderer vår, slik ideenes verden er, kan vi umulig vite om finnes. Denne uenigheten mellom de to gigantene ble for alvor tatt opp igjen på 1600-tallet, delt i to grener: empiristene og rasjonalistene, hvor empiristene deler Aristoteles syn på at kunnskap stammer fra erfaringen, og rasjonalistenes Platons, om at sikker kunnskap kan oppnås via fornuften. Kant skulle gjøre det hele mye mer oversiktlig ved å presentere en distinksjon: mellom verden slik den er for oss, og verden i seg selv. Han mente at vår subjektive opplevelse av verden får oss til å se på verden på en bestemt måte, som ikke samsvarer med den objektive virkeligheten. Verden i seg selv er slik den er uavhengig av vår erfaring, noe som kan minne om Platons idelære ved at den viser til en objektiv virkelighet, selv om denne virkeligheten ikke nødvendigvis er den fullkomne, evige verden som Platon viser til. Også Aristoteles ville være enig i Kants distinksjon, men han ville, i motsetning til Platon, avvise at vi kan vite noe som helst om verden i seg selv. Det er dette spørsmålet som står igjen: Kan vi unnsnippe den subjektive opplevelsen av verden og nærme oss objektiviteten?

Sølvmedalje NM Historie og filosofi 2021

Mikkel Grimstad, Foss vgs (Oslo)

Først - hva kan erfaringene fortelle oss, og i hvilken grad er de misvisende? Empiristene påstår ikke at erfaringene forteller oss alt om virkeligheten, men heller at alt vi vet om virkeligheten stammer fra erfaringene. Empiristen Hume påstår at de er misvisende, og et eksempel er vår tendens til å se verden i en årsak-virkning-kjede. Vi tror at én biljardkule som triller mot en annen vil få den andre til å bevege på seg, men det tror vi bare fordi vi har sett det skje gjentatte ganger, og vi kan ikke vite om det alltid vil skje. Kant bygger på denne ideen om erfaringene som misvisende (i forhold til verden i seg selv) og presenterer forstandskategoriene: 12 måter vi filtrerer og kategoriserer erfaringene slik at vi kan ha en subjektiv opplevelse av verden, hvorav å se verden som en årsak-virkning-kjede er en av dem. Vi må først gi Kant rett i å fastslå at vår subjektive opplevelse av verden ikke er i direkte korrelasjon med alt virkeligheten er. Vi ser bare visse bølgelengder av lys, og hører bare visse lydbølger, så det er en hel del som ikke blir tatt opp av vårt sanselige apparat. Så er spørsmålet: Er vår opplevelse av virkeligheten, vår *oppdeling* av den, en *del* av den objektive virkeligheten, eller forteller den oss ingenting om virkeligheten i seg selv? Her må vi gi Kant rett i at vår oppdeling av verden ikke forteller oss noe om verden i seg selv. For at vi skal ha en opplevelse av verden må vi oppleve tid lineært, som noe som beveger seg i en rett linje fremover. Den spesielle relativitetsteorien forteller oss i midlertidig at tid er relativt, det bøyes av tyngdekraften, som vil si at det ikke finnes én nåtid. Føttene dine er ikke like gamle som hodet ditt (om enn i mikroskopisk forskjell) fordi de har levd nærmere jordas sentrum, og da også med større tyngdekraft. Det at vi ikke klarer å forstå hvordan det gir mening forteller oss tre ting. For det første at vi filtrerer inn verden på en viss måte, slik at den skal kunne oppleves i det hele tatt, slik Kant forteller oss. For det andre, at denne kategoriseringen ikke samsvarer med slik verden egentlig er. Og aller viktigst, forteller det oss at vitenskapelig tenkning klarer å unnsnippe, i en viss grad, forstandskategoriene og nærme seg objektiviteten, noe jeg kommer tilbake til senere i teksten.

Nå som vi har fastslått at sikker kunnskap ikke kan baseres på erfaringer fordi erfaringene ikke har en direkte korrelasjon med den objektive virkeligheten – Hva med fornuften og tenkningens rolle? Er all vår kunnskap basert på erfaring, slik Hume påstår, eller er fornuften en vei til objektiviteten, slik rasjonalistene påstår? Kanskje den mest fremtredende rasjonalisten, Descartes, startet sin filosofi med en skepsis til sikker kunnskap. Han satte alle etablerte teorier under lupen, helt til han innså en grunnleggende sannhet – at selv om han kan tvile på de etablerte sannhetene, så kan han ikke tvile på at han tviler. Det førte til den kjente linjen *cogito, ergo, sum*. Jeg tenker, derfor er jeg. Jeg må si meg enig i denne påstanden – at vi er tenkende vesener fordrer at vi er vesener, naturligvis. Bevisstheten vår fordrer at vi finnes. Hvordan vi finnes, om det er i en simulasjon, drøm eller noe helt annet, kan vi likevel ikke vite, så påstanden fører oss ikke særlig nærmere objektiviteten. Descartes beveger seg nærmere sannhet på en mye mer tvilsom måte. Tanken om en fullkommen Gud, sier han, fordrer at han finnes, for hvis han ikke eksisterte, så ville han ikke vært fullkommen. Det er et sirkelargument som ikke kan tas seriøst, og dermed er vi tilbake til kun én sikker sannhet: vår egen eksistens. En sannhet som, bokstavelig talt, ikke hjelper oss med å se lenger enn vår egen nese. Andre filosofiske teorier med utgangspunkt i fornuften som en vei til sannhet, som Platons idélære, eller Kants kategoriske imperativ, baserer seg heller ikke på uoverskridelige faktum, slik *cogito ergo sum* gjør. Det er påfallende at den ene sikre sannheten som fornuften har gitt oss tar utgangspunkt i en subjektiv opplevelse av verden. At fornuften skal kunne bryte ut av den subjektive opplevelsen synes derfor å være høyst usannsynlig.

«Så siden nesten all kunnskap kommer fra erfaringen, og erfaringen ikke kan stoles på, sier du da at kunnskapssøken er meningsløst?» Nei, langt ifra. Vi har den teknologien vi har fordi vår vitenskapelige forståelse av verden kan anvendes på en måte som gagnar oss. Vi hadde ikke vært på månen om

Sølvmedalje NM Historie og filosofi 2021

Mikkel Grimstad, Foss vgs (Oslo)

vitenskapen ikke hadde noe å si om hvordan verden er satt sammen. Når rakettforskere regner ut ifra kausalitet, så kan man si at det med høy sannsynlighet vil gjelde, selv om vi sier oss enig med Hume om at det ikke nødvendigvis alltid vil gjelde. Dette anerkjenner vitenskapen, den bruker tvil som metode. Ingen vitenskapelig teori er ferdig eller nødvendigvis sann, alle teorier kan motbevises eller presiseres. Ordet naturlover kan gi inntrykket av at de er allmenne, men heller ikke disse er sikre sannheter, selv om man går ut ifra at de er det, for også disse kan motbevises. I tillegg til denne epistemologiske ydmykheten har vitenskapen vist at den kan nærme seg objektiviteten, og unnsnippe forstandskategoriene, i en viss grad. Skrittet mot det objektive viser seg når vitenskapen kommer frem til teorier som strider med forstandskategoriene, og som vi derfor finner absurde. Tidligere i teksten brukte jeg eksempelet om vår opplevelse av tid som lineært i møtet med den spesielle relativitetsteorien. Et annet eksempel baserer seg på teorien om at en partikkel kan befinne seg i en superposisjon, som vil si at den befinner seg flere steder samtidig og samtidig ingen av stedene, før den blir målt av en observatør. Erwin Schrödinger stilte seg kritisk til teorien og framla følgende scenario: sett at en katt er i en lukket boks hvor partikkelen enten slipper ut en giftig gass eller ikke ut ifra partikkelens posisjon. Hvis partikkelen kan være begge og ingen steder samtidig, er katten både levende og død inntil en observatør sjekker partikkelens posisjon? Det hypotetiske scenarioet er ment å avvise teorien fordi den er absurd, men dette er feil reaksjon på et vitenskapelig fremskritt. Det er nettopp dets tilsynelatende absurde natur som viser til at den har unnskluppet forstandskategoriene! Om teorien ikke fremstår absurd betyr det at forstandskategoriene har filtrert virkeligheten inn i forståelige termer og ideer. Man må selvfølgelig stille seg kritisk til de absurde teoriene også, men det må gjøres på vitenskapens premisser, ikke forstandskategoriene.

Hume og Kant forteller oss noe grunnleggende om menneskets natur: at sanseerfaringene ikke gir oss sikker kunnskap om hvordan verden egentlig er. Kants forstandskategorier viser oss at vi deler opp verden slik at den gir mening for oss, og som vi har sett så er ikke denne oppdelingen i korrelasjon med den egentlige virkeligheten. Fornuften hjelper oss heller ikke stort, annet enn i å bekrefte vår egen eksistens, noe som ikke kan beskrives som et filosofisk gjennombrudd når det ikke legger grunnlaget for noe som helst. Vi befinner oss i en epistemologisk krise, vi vet nesten ingenting sikkert, og derfor er en epistemologisk ydmykhet på plass når vi vender oss mot vitenskapen. Vitenskapen, med tvil som metode og ingen etablerte sannheter, har ført til enorme teknologiske fremskritt. I tillegg viser dens tilsynelatende absurde teorier at den nærmer seg (om enn med små skritt) objektiviteten, og derfor må disse tas imot med begeistring, ikke mistro. Et agnostisk syn på alt vi ikke vet, som vil si alt utenom vår egen eksistens, er også viktig. Vi vet ikke om den spesielle relativitetsteorien stemmer, om ideenes verden eller spøkelser eksisterer, om hver virkning har en årsak, eller om jorda kretser rundt sola. Vi vet i midlertidig at noen ting har en høyere sannsynlighet for å stemme enn andre. For eksempel peker vitenskapelige funn på at jorda i aller høyeste sannsynlighet kretser rundt sola, så inntil det motsatte er bevist må vi forholde oss til at det er tilfelle.